

بررسی رابطه بین اعتقادات دینی و آسیب‌پذیری فرهنگی خانواده

خدابخش احمدی^{۱*} Ph.D.

آدرس مکاتبه: * دانشگاه علوم پزشکی بقیه... (عج) - مرکز تحقیقات علوم رفتاری - تهران - ایران

اعلام وصول: ۱۳۸۵/۳/۱۰ پذیرش: ۱۳۸۵/۸/۱۵

چکیده

مقدمه: پابندی به آموزه‌های دینی و داشتن تقیدات مذهبی سد محکمی در برابر آسیب‌های اجتماعی، انحرافات اخلاقی و تأثیرات تهاجم فرهنگی است. تقیدات مذهبی هم بطور مستقیم رفتارهای فردی را کنترل می‌کند و هم بطور غیر مستقیم از طریق افزایش عزت نفس، بهبود روابط بین اعضای خانواده و افزایش نظارت والدین، موجب کاهش رفتارهای ناپه‌نجا می‌شود. براین اساس مطالعه حاضر انجام شده است تا نقش اعتقادات دینی را در کاهش آسیب‌پذیری فرهنگی خانواده مورد مطالعه قرار دهد.

روش: در این پژوهش تعداد ۸۸۲ نفر از مردان و زنان متاهل شهر تهران با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب و مورد بررسی قرار گرفتند. روش پژوهش توصیفی - همبستگی بود و اطلاعات مورد نیاز از طریق مقیاس رضایت زناشویی انریچ و پرسشنامه محقق ساخته در زمینه شکاف بین نسلها، انحرافات اخلاقی، استفاده از فیلم و برنامه‌های مبتذل، سیستم نظارت و کنترل خانواده، سازگاری زناشویی، هویت‌یابی، گرایش به غرب و ضعف هویت ملی جمع‌آوری شد. داده‌های بدست آمده با استفاده از روشهای آماری همبستگی و مقایسه گروه‌ها با بهره‌گیری از آزمون تحلیل واریانس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج: نتایج پژوهش نشان داد که اعتقاد و نگرش دینی با آسیب‌پذیری فرهنگی به میزان $0/23$ (با $p \leq 0/01$)، داشتن تقیدات مذهبی با آسیب‌پذیری فرهنگی به میزان $0/23$ (با $p \leq 0/01$) رابطه همبستگی معکوس داشتند. همچنین تقیدات مذهبی با میزان نظارت و کنترل والدین بر روی فرزندان شان به میزان $0/44$ و با میزان خودپنداری $0/35$ رابطه همبستگی مثبت داشت.

نتیجه‌گیری: افزایش تقیدات مذهبی می‌تواند به عنوان مانعی در برابر آسیب‌پذیری فرهنگی عمل کند و با کاهش تقیدات دینی افزایش آسیب‌پذیری فرهنگی را پیش‌بینی نماید. بنابراین و بر اساس یافته‌های مذکور، روش تقویت تقیدات مذهبی و افزایش نگرش دینی به عنوان یکی از روشهای مناسب برای پیشگیری و کاهش آسیب‌پذیری فرهنگی در بین جامعه مورد مطالعه پیشنهاد می‌شود.

واژه‌های کلیدی: خانواده، آسیب‌پذیری، اعتقادات دینی.

مقدمه

روانشناسان اجتماعی، آسیب‌پذیری فرهنگی را ناشی از عوامل چندی می‌دانند:

ویژگیهای شخصیتی و انگیزه‌های درونی. انگیزه‌های روانی به افراد جامعه برمی‌گردد. انگیزه‌هایی از قبیل: نوجویی و نوآوری، تنوع طلبی، کنجکاوی، تقلید، پذیرش اجتماعی و طرد [۱]. این موارد از جمله ویژگیهایی هستند که موجب می‌شود تا فرهنگ و ارزشهای موجود جامعه از توسعه بازماند و در نتیجه فرهنگ جامعه جای خود را به ارزشها و اصول فرهنگ مهاجم دهد. بنابر این ویژگیهای شخصیتی و انگیزه‌های درونی آمادگی لازم را برای پذیرش ارزشهای فرهنگ بیگانه فراهم می‌سازد [۲،۳].

ارتباطات بین فرهنگی و تبادل اطلاعات. تحول در تکنولوژی ارتباطی، پیامدهایی وخیمی را برای جوامع ایجاد کرده و چالشها و نگرانی‌هایی را به همراه آورده است. تکنولوژی‌های جدید ارتباطی همچون ماهواره، موجب سست شدن قدرتهای فرهنگ ملی و متقابلاً تحکیم قدرت و نفوذ فرهنگ غرب در عرصه‌های زندگی خانوادگی شده است [۴].

گم‌گشتگی فرهنگی. دگرگونی‌های سریع جامعه کارکرد فرهنگ را دچار ضعف می‌کند و باعث می‌شود تا افراد دچار نوعی سردرگمی شوند در این شرایط ارزشها پایدار به نظر نمی‌رسند. شخص بدترستی نمی‌داند چه روش و چه راهی را در زندگی اتخاذ کند. به همین خاطر افراد جامعه به سادگی نمی‌توانند خود را با ارزشهای گذشته و ارزشهای الگوهای جدید منطبق سازند و به نوعی دچار گم‌گشتگی می‌شوند. این دیدگاه اغلب برای برخی از شکل‌هایی از انحراف مانند جنایت، فحشا و اعتیاد مناسب‌ترند [۵].

جامعه‌پذیری. مطابق این دیدگاه وجود آسیب و انحراف به فرایندهای جامعه‌پذیری مربوط می‌شود که بدان وسیله افراد شیوه زندگی آسیب‌زا همچون جنایت، فحشاء و اعتیاد را یاد می‌گیرند. مطابق نظر ادوین سوترلند (۱۹۷۸)، انحراف تا حد زیادی همچون رفتارهای قانونی و سازگار از راه تعامل با

دیگران آموخته می‌شود. هر فردی تحت تأثیر انواع افراد، الگوهای رفتاری و هنجارهایی قرار دارد که برای نقض قانون مطلوب هستند [۶]. در صورتی که خانواده‌ها به هر دلیلی نتواند هنجارهای اجتماعی را به فرزندان خود انتقال و در آنها درونی سازند، احتمالاً رفتار فرزندان مطابق با هنجارهای جامعه نبوده و این رفتار از نظر جامعه، نابهنجار تلقی می‌شود [۷]. رفتارهای نابهنجار را باید مقدمه بزهکاری و انجام جرم تلقی نمود که خود از مصادیق ناکارآمدی نظام خانواده به شمار می‌رود. در چنین صورتی خانواده و جامعه دچار آسیب می‌شود. در این میان نوع فرزندپروری در خانواده با هنجارپذیری فرزندان ارتباط دارد. همچنین پایگاه خانواده در فرآیند جامعه‌پذیری فرزندان نقش دارد.

تهاجم فرهنگی. تهاجم فرهنگی به جریاناتی اطلاق می‌شود که در آن فرهنگ بومی و اصیل یک جامعه مورد حمله و تسلط نظام فرهنگی بیگانه قرار می‌گیرد، از دیدگاه مقام معظم رهبری تهاجم فرهنگی به این معنا است که یک مجموعه سیاسی، اقتصادی یا فرهنگی برای اجرای مقاصد خاص خود و اسارت یک ملت به بنیادهای مذهبی و فرهنگی آن ملت هجوم می‌برند و باورهای خود را به قصد جایگزینی وارد آن ملت می‌کنند [۸].

عمده‌ترین هدف تهاجم فرهنگی حمله به خانواده است. نفوذ به خانواده، ایجاد تیرگی در روابط پدر و فرزند، درحدی که فرزندان زیر بار نصیحت‌های بزرگان نروند، ترویج بی‌حجابی زنان، رهاکردن چادر، ترویج فساد و فحشاء از طریق فیلم‌های مستهجن، ایجاد تحریک جنسی در بین جوانان، سلب عفاف و شرم، ترویج فرهنگ نیمه‌عریبان، گسترش نگرشهای فمینیستی، ایجاد بلوغ زودرس و نهایتاً سوق دادن خانواده‌ها و بخصوص نسل جوان بسوی فساد و بی‌بند و باری از روشهای تهاجم فرهنگی است. شکی نیست که مبدا تغییرات ارزشی و هدف تهاجمات فرهنگی خانواده است.

تهاجم فرهنگی غرب و تغییرات ارزشی جامعه، موجب ناامیدی افراد به آینده، دور شدن از معنویات، گرایش به ابتذال، سست شدن بنیان خانواده، ایجاد شکاف بین والدین

اعضاء است [۱۱]. در یک بررسی طولانی بمدت ۱۰ سال اثر تهاجم فرهنگی بر روی خانواده بررسی شد. تحقیق با انتخاب بیش از دو هزار نمونه (خانواده) از کشور فیلیپین در زمان شروع تهاجم فرهنگی غرب که یک تهاجم فرهنگی همه جانبه (رادیو، تلویزیون، ویدئو، سی‌دی و ترویج مد، لباس و رفتارهای جنسی) بود انجام شد. نتایج نشان داد که عمر ازدواج‌ها در این کشور از ۳۰ سال که بطور متوسط در اوایل تهاجم فرهنگی بود به ۸ سال در اواخر ۱۰ سال تهاجم فرهنگی رسید [۱۲]. در طول این مدت میزان تبعیت فرزندان از والدین و بزرگان به حداقل رسید و رفتارهای جنسی آزادتر و سخت‌گیری‌های ارتباطات بین پسر و دختر کاهش یافته بود. لاندیس (۱۹۷۵) نیز که بررسی مشابهی را انجام داده است تأیید می‌کند که در فیلیپین در اثر نفوذ فرهنگ غرب، موانع اجتماعی برای طلاق از بین رفت. در اثر این تهاجم یک دوره طولانی از آشنایی بین دختر و پسر و روابط قبل از ازدواج مطرح شده و حتی در بین جوانان لازم شمرده می‌شود و بنابراین قرار گذاشتن و داشتن رابطه دوستی در قبل از ازدواج که قبلاً به عنوان عامل طلاق و ناخشنودی تلقی می‌شد به عنوان شرایط لازم برای ازدواج محسوب می‌شود و این تغییر اساسی در ارزشهای حاکم بر ازدواج را نشان می‌دهد [۱۳]. در یک پژوهشی که در آن در بین مردم مصر انجام شد میزان تأثیرپذیری مردم از تهاجم فرهنگی و عوامل مؤثر در آن مورد بررسی قرار گرفت. این تحقیق که پس از واقعه یازدهم سپتامبر انجام شد نشان داد که حدود ۷۱ درصد مردم اعتقاد داشتند که تهاجم فرهنگی غرب یک معضل بزرگی شده است و این در حالی است که قبل از این واقعه ۶۳ درصد این اعتقاد را داشتند. بعد از یازدهم سپتامبر، ۶۹ درصد از مردم مصر گسترش دموکراسی را خواهان بودند درحالی که این آمار قبل از این واقعه حدود ۵۶ درصد بود. در زمینه گسترش نگرشهای فمینیستی ملاحظه گردید که ۳۴ درصد شدیداً معتقد بودند که مردان بهترین رهبران سیاسی هستند در حالی که این آمار پس از حادثه ۴۹ درصد بود. پس از

و فرزندان، بحران هویت، زیر پا گذاشتن ارزشهای مذهبی و دینی، گسترش اعتیاد و بالاخره تعارض و بحران ارزشی می‌شود [۸].

بنابراین برای اینکه ارزشها و فرهنگ خانواده تغییر کند حتی اگر تحت تأثیر تهاجم فرهنگی باشد باید زمینه‌های لازم در درون ساختارهای خانواده وجود داشته باشد. استعمار برای رسیدن به هدف خود واحد بنیادین خانواده را دستخوش حوادث گوناگون در جهت انحلال آن قرار داده است. کشف حجاب زنان با تمام پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، عقیدتی و سیاسی آن و تنظیم قوانین به اصطلاح حمایت از خانواده و از این قبیل به منظور همین هدف دنبال می‌شود. رهبر کبیر انقلاب (قدس سره) فرمودند: در دوره پهلوی زن مظلوم شد و به اسم اینکه زن را می‌خواهند آزاد کنند، به زن ظلم‌ها کردند و وی را از آن مقام شرافت، معنویت و عزتی که داشت پایین کشیدند و فاسد الاخلاق کردند. در صورتی که زن انسان است آن هم یک انسان بزرگ [۹]، این نظر در تدوین و تنظیم قوانین خاص نیز منظور می‌شد، نخستین بار در تیر ماه ۱۳۴۶ و سپس در سال ۱۳۵۳ قانونی تحت عنوان حمایت خانواده تصویب شد که این قوانین بجای حمایت از خانواده مبانی خانواده را سست و از هم گسیختگی آن را تسهیل کرد، صحت این نظر با دقت در نوشتار استاد حقوق تطبیقی فرانسه دریافت می‌شود، آنجا که ضمن تشریح کیفیت غربی نمودن قوانین کشورهای اسلامی و دشواری قبولاندن آنها بخصوص در زمینه احوال شخصیه از قانون طلاق و تعدد زوجات به عنوان یکی از آخرین موفقیتهای در این زمینه یاد می‌کند [۱۰].

هر چند تهاجم فرهنگی در استعمار نوین سابقه چندین ده ساله را دارد و محدود به کشور ایران هم نیست ولی به دلایلی (شاید این هم یکی از تلاشهای استعمار باشد) تحقیقات میدانی کمتری در این خصوص انجام شده است. پژوهشها نشان داده است که در اثر تغییرات ارزشی و تهاجم فرهنگی، خانواده بیشترین آسیب را می‌بیند. خانواده محل تلاقی استرسهای بیرونی (اجتماعی) و استرسهای فردی

پوشش غربی رابطه معنی داری وجود دارد [۱۷-۱۵]. همچنین نشان داده شده است که رفتارهای انحرافی والدین بیشترین مقدار از واریانس رفتار انحرافی نوجوانان را تبیین می‌کند [۱۸، ۱۹].

با توجه به اهمیت موضوع گسترش تهاجم فرهنگی و آسیب‌های فرهنگی که خانواده را بطور مستقیم و غیرمستقیم تحت تاثیر قرار داده است، تحقیق حاضر با این هدف انجام گرفته تا نقش اعتقادات دینی و تقیدات مذهبی را در آسیب‌های فرهنگی و بویژه آسیب‌های فرهنگی خانواده مورد بررسی قرار دهد.

روش

روش تحقیق توصیفی - همبستگی بود. در این پژوهش ارتباط بین اعتقادات دینی و آسیب‌پذیری خانواده مورد بررسی قرار گرفت. عناصر مورد بررسی برای اعتقادات دینی شامل: نگرش دینی و تقیدات مذهبی و عناصر مورد بررسی برای آسیب‌پذیری خانواده عبارت بود از: شکاف بین نسل‌ها، انحرافات اخلاقی، سیستم نظارت و کنترل خانواده، سازگاری زناشویی، هویت‌یابی، گرایش به غرب و ضعف هویت ملی در بین اعضای خانواده. نمونه پژوهش عبارت بود از ۹۰۰ نفر از زنان و مردان ساکن در شهر تهران که با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس از نقاط مختلف شهر انتخاب شدند. اطلاعات ۱۸ مورد مخدوش بود و داده‌های مربوط به ۸۸۲ نفر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. روش جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه با سه فرم جداگانه بود:

مقیاس رضایت زناشویی انریچ. در این پژوهش از فرم کوتاه ۴۷ سوالی آن استفاده شد در کشور ما فرم کوتاه آزمون با ۴۷ ماده مورد هنجاریابی قرار گرفته و همبستگی درونی آن ۰/۹۵/ محاسبه و گزارش شده است [۲۰]. در پژوهشی دیگر اعتبار آزمون با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون و با روش بازآزمایی (به فاصله یک هفته) برای مردان ۰/۹۳۷ و برای زنان ۰/۹۴۴ و برای مردان و زنان ۰/۹۴ بدست آمده

یازدهم سپتامبر ۵۷ درصد اعتقاد داشتند که مذهب بقدر کافی توان پاسخگویی به مشکلات اجتماعی را دارد در مقایسه با ۸۱ درصدی که قبل از واقعه بود. بر این اساس تحقیق نتیجه می‌گیرد که تأثیر تهاجمات فرهنگی غرب (آمریکا) پس از یازدهم سپتامبر افزایش یافته است و مردم بیشتر تحت تأثیر تهاجمات غرب واقع شده‌اند [۱۴]. در کشور ما (ایران) بیشترین تأثیرات تهاجم فرهنگی غرب در زمینه الگوسازی جوانان، گرایش به غرب، افزایش روابط پسر و دختر، فیلم‌های غیراخلاقی و گرایش به مادی‌گرایی است.

هرچند به دلایلی در این زمینه‌ها آمار دقیقی وجود ندارد با این وجود برخی از تلاشها سعی کرده است تا ابعاد موضوع را در محیط‌های کوچک مورد مطالعه قرار دهد. در پژوهشی نشان داده شد که خطر بالقوه گرایش دختران نسبتاً مذهبی در دوره راهنمایی و دبیرستان در شمال و جنوب شهر تهران به سمت پانکی شدن و آمادگی ذهنی جوانان نسبت به برخورد شدید ارگانهای انتظامی با افراد پانکی و هنجار شکن وجود دارد. از سویی دیگر دیده شده است که وضعیت اعتقادی نوجوانان و خانواده‌های آنان و شیوه تربیتی در نگرش آنان به فرهنگ بیگانه مؤثر است. رسانه‌های گروهی در نگرش پسران و دختران اثر دارد. چگونگی گذران اوقات فراغت، وضع اقتصادی خانواده در نگرش نوجوانان به فرهنگ بیگانه تأثیر دارد. میزان تحصیلات والدین در نگرش نوجوان به فرهنگ بیگانه مؤثر است. مهمترین عاملی که با گرایش نوجوانان به رسانه‌های گروهی خارجی ارتباط دارد عبارتند از: عدم آشنایی عمیق با تعالیم اسلام و پیدا نکردن درک صحیح از قوانین متعالی اسلام است. همچنین بین متغیرهای نگرش دینی، اوضاع اقتصادی خانواده، برخورداری از فرهنگ جامعه خودی، ارزشهای موجود گذشته و گرایشهای فرهنگی جوانان رابطه معنی‌داری وجود دارد. و نیز بین وضع اعتقادی نوجوانان، وضع اعتقادی خانواده نوجوانان، شیوه تربیتی خانواده، میزان استفاده خانواده از رسانه‌های گروهی خارجی و گرایش نوجوانان به الگوهای

خدا برای حل مشکلات زندگی. هر یک از این موضوعات در پرسشنامه بصورت یک عبارت مطرح شده است مانند: به چادر به عنوان حجاب برتر اعتقاد دارم یا زبان من جلوی آلوده شدن به گناه را نمی‌گیرد، وجود اعتقادات مذهبی برای سعادت انسان لازم است، قرآن تلاوت می‌کنم. این پرسشنامه پس از ارزیابی روایی محتوایی و سازه اعتبار آن با استفاده از روش همبستگی درونی (آلفای کرونباخ) مورد بررسی قرار گرفت. میزان همبستگی درون این پرسشنامه ۸۷٪ به دست آمد. لازم به ذکر است که داده‌های تحقیق با استفاده از شاخص‌های آماری محاسبه فراوانی، درصد، میانگین، انحراف استاندارد و ضریب همبستگی پیرسون، آزمون تحلیل واریانس یکطرفه و آزمون پسین توکی مورد بررسی قرار گرفت.

پرسشنامه اطلاعات جمعیت شناختی، شامل نوع جنس، سن، میزان تحصیلات، وضع اقتصادی، وضع اجتماعی بود. اجرای پرسشنامه‌ها روی جمعیت نمونه به صورت فردی بود. اطلاعات حاصل با استفاده از نرم افزار رایانه‌ای SPSS 11 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری ضریب همبستگی پیرسون، تحلیل واریانس یکطرفه و آزمون پسین توکی استفاده گردید.

نتایج

بررسی داده‌های دموگرافیک نشان داد که از مجموع ۸۸۲ نفر از زنان و مردان مورد بررسی، ۵۴/۲ درصد مرد، ۴۴/۹ درصد زن بودند و ۰/۹ درصد نیز نوع جنسیت خود را مشخص نکرده بودند. میانگین سنی مردان $37/9 \pm 6/64$ و میانگین سنی زنان $33/9 \pm 7/04$ بود. از نظر تحصیلات ۴۴/۳ درصد دارای تحصیلات عالی، ۲۶ درصد دیپلم، ۲۱ درصد راهنمایی و پائین تر و ۸/۳ درصد دبیرستان بودند. همچنین وضعیت تحصیلی ۰/۴ درصد نامشخص بود. از نظر وضعیت اقتصادی، ۱۳/۵ درصد وضع خود را خوب، ۶۶/۷ درصد متوسط و ۱۵/۲ درصد ضعیف گزارش کرده‌اند و ۴/۶

است [۲۱]. ابعاد سازگاری زناشویی مورد بررسی در این پرسشنامه عبارتند از: موضوعات شخصیتی، ارتباطات، حل تعارض، مسایل مالی، اوقات فراغت، روابط جنسی، تربیت فرزند، ارتباط با خانواده اصلی و دوستان، نقش‌های همسری و جهت‌گیری مذهبی و معنوی.

پرسشنامه آسیب‌پذیری فرهنگی. این پرسشنامه با هدف بررسی آسیب‌پذیری فرهنگی خانواده در بین مردم ایران توسط محقق ساخته شد. پرسشنامه شامل ابعاد: هویت فردی، هویت ملی و گرایش به غرب، نظارت و کنترل خانوادگی، شکاف نسل و انحرافات اخلاقی در بین اعضای خانواده بود. پرسشنامه دارای ۲۵ ماده است که هر مقیاس فرعی آن دارای ۵ سؤال با مقیاس لیکرت می‌باشد. سئوال‌ها هر مقیاس فرعی بر اساس سازه‌های تعریف شده برای هر کدام تدوین شده است. این پرسشنامه پس از تدوین و بررسی روائی محتوایی به روی ۱۰۰ نفر بطور آزمایشی اجرا شد و همبستگی درونی آن با استفاده از روش آلفای کرونباخ به میزان ۰/۹۴ بدست آمد.

پرسشنامه اعتقادات دینی و تقیدات مذهبی. این پرسشنامه الهام از احکام مذهبی توسط محققین ساخته شد. پرسشنامه در ابعاد گرایش‌های معنوی، ارزش‌های مادی، ارزش‌های انسانمداری، انجام فریضات دینی، اعتقاد عملی به پوشش اسلامی، انجام مستحبات و پرهیز از محرّمات. این پرسشنامه بر اساس مقیاس لیکرت تنظیم شده دارای ۱۵ سؤال است که آزمودنی‌ها می‌بایستی نظر خود را راجع به هر یک از مواد در سطوح پنجگانه کاملاً موافقم، موافقم، نه موافقم نه مخالف، مخالف و کاملاً مخالفم ارائه دهند. موارد این پرسشنامه در زمینه‌های زیر بود:

اقامه نماز، روزه گرفتن، تلاوت قرآن، اهتمام به نماز، شرکت در نماز جماعت و جمعه، انجام امر به معروف و نهی از منکر، انجام واجبات دین از روی علاقه، نوع پوشش، گرایش به مد روز، رعایت حد در پوشش، ارتباط با نامحرم، توجه به مادیات، اعتقاد به پول به عنوان حلال همه مشکلات، اعتماد به مذهب به عنوان کلید خوشبختی، میزان توکل به

با گرایش به غرب و ضعف هویت ملی به میزان ۰/۵۵، با سیستم نظارت و کنترل خانوادگی به میزان ۰/۴۴، با هویت‌یابی به میزان ۰/۳۵، با سازگاری زناشویی به میزان ۰/۳۱، با شکاف بین نسله‌ها به میزان ۰/۱۰ - و با انحرافات اخلاقی به میزان ۰/۰۸ - رابطه همبستگی نشان داد (جدول ۱).

برای مقایسه میزان آسیب‌پذیری فرهنگی خانواده بین پنج گروه بر حسب میزان تقیدات مذهبی از تحلیل واریانس یکطرفه ANOVA استفاده شد. نتایج که در جدول ۲ آمده است نشان داد که بین پنج گروه مورد مقایسه در سطح $P \leq 0/01$ تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

درصد نیز وضع اقتصادی خود را مشخص نکرده بودند. از نظر وضع جغرافیائی محل سکونت ۲۷ درصد از منطقه جنوب شهر، ۳۰ درصد منطقه مرکزی شهر، ۲۵ درصد شمال شهر، ۱۸ درصد از شهرکها و شهرهای اطراف تهران بودند. نتایج حاصل از بررسی رابطه بین اعتقادات دینی، تقیدات مذهبی و آسیب‌پذیری فرهنگی خانواده نشان داد که نگرش دینی با آسیب‌پذیری کلی فرهنگی به میزان ۰/۲۳، با شکاف بین نسله‌ها ۰/۱۸، با گرایش به غرب و ضعف هویت ملی به میزان ۰/۱۵، با سیستم نظارت و کنترل خانواده به میزان ۰/۰۹، و با انحرافات اخلاقی ۰/۰۴ - رابطه همبستگی معنی‌داری دارد. تقیدات مذهبی با آسیب‌پذیری کلی ۰/۲۳،

جدول ۱: میزان رابطه همبستگی بین اعتقادات دینی با آسیب‌پذیری فرهنگی خانواده

عوامل	آسیب‌پذیری کلی خانواده	سازگاری زناشویی	نظارت و کنترل خانواده	هویت‌یابی	گرایش به غرب و ضعف هویت ملی	انحراف اخلاقی	شکاف نسل
اعتقادات دینی	- ۰/۲۳ **	۰/۰۵ -	- ۰/۰۹ **	۰/۰۸ -	- ۰/۱۵ **	- ۰/۰۴ **	- ۰/۱۸ **
تقیدات مذهبی	- ۰/۲۳ **	۰/۳۱ **	۰/۴۴ **	۰/۳۵ **	- ۰/۵۵ **	- ۰/۰۸ **	- ۰/۱۰ **

**= $P < 0/01$

*= $P < 0/05$

جدول ۲: جدول تحلیل واریانس برای مقایسه میزان آسیب‌پذیری فرهنگی در بین پنج گروه بر حسب میزان تقیدات مذهبی

گروهها	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	مجموع مجذورات	میانگین مجذورات	میزان f	سطح معنی‌داری	تفاوت بر حسب آزمون توکی
۱- تقیدات مذهبی خیلی زیاد	۴۱	۱۴/۹	۵/۳	۲۴۵۴/۱	۶۱۳/۵۴	۱۴/۶۰	< ۰/۰۰۱	۳ و ۲ و ۱ و ۴ و ۵
۲- تقیدات مذهبی زیاد	۲۱	۱۴/۳	۵/۸	۳۶۳۹۰/۱	۴۲/۰۲		**	
۳- تقیدات مذهبی معمولی	۵۱۹	۱۴/۸	۶/۱	۳۸۸۴۴/۲				
۴- تقیدات مذهبی ضعیف	۶۶	۱۹/۴	۹/۷					
۵- تقیدات مذهبی خیلی ضعیف	۲۸	۲۱/۲	۹/۴					

**= $P < 0/01$

برای تعیین جایگاه تفاوت و مقایسه یک به یک میانگین گروهها از آزمون پسین توکی استفاده شد. نتایج نشان داد که بین گروههایی که تقیدات مذهبی معمولی، زیاد و خیلی زیاد داشتند و گروههایی که تقیدات مذهبی کم و

خیلی کم داشتند تفاوت در سطح $P \leq 0/05$ معنی‌دار است. این نتایج نشان داد افرادی که به میزان متوسط، زیاد و خیلی زیاد پایبندی عملی به مسائل مذهبی دارند نسبت به آنهایی که از نظر مذهبی پایبندی کم یا خیلی

کم دارند، دارای آسیب‌پذیری فرهنگی کمتری هستند.

بحث

در عصر حاضر خانواده از جانب عوامل ضدفرهنگی مورد تهدید قرار گرفته است. آسیب‌های فرهنگی به طور خزنده و فراگیر تخریب خانواده را مورد هدف قرار داده است. در پژوهش حاضر ۶ عنصر خانواده مورد بررسی قرار گرفت: سازگاری زناشویی، سیستم نظارت و کنترل خانواده، هویت‌یابی اعضای خانواده، گرایش به غرب و ضعف هویت ملی، انحراف اخلاقی و شکاف بین نسله‌ها از جمله این عوامل بودند. هر یک از این عناصر در موفقیت یا آشفستگی خانواده نقش دارند. از سویی دیگر اعتقادات دینی و تقییدات مذهبی در بین افراد مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت. بررسی رابطه همبستگی بین این دو گروه از عوامل نتایج قابل توجهی را نشان داد. اعتقادات دینی و تقییدات مذهبی با آسیب‌پذیری کلی خانواده رابطه همبستگی منفی داشتند و کسانی که نگرش مثبتی نسبت به مسائل دینی داشتند و کسانی که پایبندی عملی به مسائل مذهبی دارند دارای سلامت خانوادگی بیشتری می‌باشند، نسبت به آسیب‌های فرهنگی مقاومت، سازگاری زناشویی بالایی دارند، از زندگی خانوادگی راضی‌اند، اعضای خانواده نسبت به هم نظارت و کنترل دارند، از شخصیت منسجم و یکپارچه برخوردارند، به ملت، کشور و میهن خود افتخار می‌کنند، مسحور غرب نیستند، انحراف اخلاقی ندارند و نسبت به نسل قبل از خود حرف شنوی دارند و از تجارب آنها بهره می‌گیرند. هر چند مطالبی مشابه این یافته‌ها در نظرات برخی از روانشناسان، جامعه‌شناسان و یا پژوهشگران آمده است [۲، ۶، ۱۵، ۱۸، ۱۹] ولی تحقیق حاضر آن را بصورت علمی و با استناد به داده‌های پژوهشی نشان داد.

برخی از یافته‌های این پژوهش نیاز به توجه بیشتری دارد:

* تقییدات مذهبی یا به عبارتی پایبندی عملی به قوانین شرعی و مذهبی بیش از نگرش دینی با آسیب‌پذیری فرهنگی ارتباط دارد. بر این اساس می‌توان گفت که با وجود نقش و اهمیت اعتقادات و نگرش مثبت نسبت به دین و اسلام، برای مصون‌سازی فرهنگی و سالم‌سازی خانواده، پایبندی عملی به

مسائل مذهبی ضروری است. بنابراین داشتن اعتقاد به خدا بدون تقییدات عملی نسبت به مسائل مذهبی نمی‌تواند به طور مناسبی سد انحرافات و آسیب‌های خانواده شود. برای حصول نتیجه اطمینان‌بخش پایبندی و تقیید مذهبی لازم است. پایبندی عملی مورد بررسی در این پژوهش شامل انجام فرایض، ترک محرمات، رعایت حجاب، شرکت در نمازهای جمعه و جماعات، شرکت در دعا‌های ندبه و کمیل و تلاوت روزانه قرآن بود.

* متأسفانه چند سالی است که سیستم نظارت و کنترل خانواده به بهانه آزادی و استقلال افراد دچار اختلال و انحراف شده است. این در حالی است که نظارت و کنترل خانوادگی به عنوان یکی از عوامل مؤثر در موفقیت ازدواج محسوب می‌شود. کنترل و نظارت‌های که با آگاهی، طبق برنامه و طی توافق اعضای خانواده صورت می‌گیرد معمولاً با کمترین تعارض و تنش خانوادگی همراه است. چنین نظارتی با موفقیت خانوادگی ارتباط دارد. بنابراین می‌توان روش‌های مناسب برای بهبود سیستم نظارت و کنترل خانوادگی را به خانواده‌ها آموزش داد.

* سه نوع هویت فردی، ملی و خانوادگی در یک پیوستار قرار دارند. هویت فردی لازمه هویت خانوادگی، هویت خانوادگی لازمه هویت ملی است. هرگونه آسیب به هر یک موجب احساس بی‌هویتی و گرایش کاذب نسبت به ارزش‌ها، هنجارها و خواسته‌های دیگران (بیگانگان) می‌شود. متأسفانه مدت مدیدی است که ملی‌گرایی آنهم به دلایل سیاسی به فراموشی سپرده شده و حتی نامطلوب شمرده می‌شود، در حالی که ضعف هویت ملی در فرد موجب تقویت گرایش به غرب می‌شود و بر عکس. فلذا منطبق با این یافته پژوهش می‌توان توصیه کرد که تقویت ملی‌گرایی به دنبال هویت فردی و خانوادگی موجب مصون شدن افراد جامعه می‌شود.

- رضوانی، انتشارات آستان قدس رضوی ۱۳۸۰.
- ۷- علمی م. گونه شناسی خانواده. مقالات نخستین کنگره سراسری آسیب شناسی خانواده در ایران. پژوهشکده خانواده، دانشگاه شهید بهشتی ۱۳۸۳، ص ۴-۱۵۳.
- ۸- معاونت آموزش عقیدتی- سیاسی نمایندگی ولی فقیه در قرارگاه ثارالله، تهدیدات فرهنگی و راهبردهای مقابله در کلام ولی امر مسلمین حضرت آیت ا. خاмене‌ای. انتشارات نشر کوثر ۱۳۸۱.
- ۹- بی آزار شیرازی ع. رساله نوین، احکام و موضوعات خانواده، ترجمه بخشهایی از تحریرالوسیله حضرت امام خمینی(ره)، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، جلد سوم، ۱۳۸۳، ص ۲۸.
- ۱۰- یژی قمی ع. حقوق خانواده در قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران. انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶، ص ۲۴-۲۰.
- ۱۱- مینوچین س، یتشمن اچ. خانواده و خانواده درمانی. ترجمه باقر ثنائی، انتشارات امیر کبیر ۱۳۷۳.

12- Lapuz LV. Philipino marriages in crisis, Quezon city: Newday pub 1986.

13- Landis JT. Personal adjustment" marriage and family (6thed). Newyork:karper & Row publishers 1975.

14- Bill Harms. N. S. F. OLPA. News Tip. July 2002.

- ۱۵- صدیق اورعی غ. بررسی چگونگی نفوذ فرهنگی غرب در ایران از طریق اجرای برنامه های فرهنگی. جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۳.
- ۱۶- احدی هادی بیگلو ا. بررسی سلسله مراتب ارزشها در میان جوانان و تاثیر باز شدن مرزها در تغییر این ارزشها، نشریه دارالارشاد اردبیل، ۱۳۸۱، شماره ۱۳ و ۱۴ ص ۲۰-۴.
- ۱۷- نریمانی ش. بررسی میزان و علل گرایش دانش آموزان دوره متوسطه شهرستان اردبیل به رسانه‌های گروهی داخلی و خارجی، مجله دارالارشاد اردبیل، ۱۳۷۹، شماره ۶، ص ۱۳۶-۱۲۸.
- ۱۸- ناصری ر. بررسی متغیرهای مربوط به گرایش نوجوانان ۱۴

* انحرافات اخلاقی حاصل بیست سال تلاش غرب در تهاجم فرهنگی به جوامع اسلامی و به ویژه کشور ایران است. گرایش به استفاده از نوارهای صوتی و تصویری نامناسب، استفاده از برخی سایت‌های انحرافی اینترنت، تماشای تصاویر مستهجن، روابط نامشروع، عدم رعایت حدود شرعی در روابط زن و مرد از جمله مصادیق انحرافات اخلاقی است که عموماً حاصل تهاجم فرهنگی می‌باشد. متأسفانه مطابق نتایج حاصل از پژوهش ملاحظه می‌شود که بین انحرافات اخلاقی، گرایش به استفاده از رسانه‌های غیراخلاقی و تقیدات و نگرشهای دینی رابطه قابل توجهی وجود ندارد، لذا این نگرانی وجود دارد که ممکن است انحرافات اخلاقی در بین افراد پایبند به قواعد شرعی نیز نفوذ و رسوخ کرده باشد. اگر چنین موضوعی در پژوهشهای دیگر نیز نشان داده شود آنگاه بسیج قوا برای کاهش آسیبها و انحرافات اخلاقی ضروری خواهد بود.

* هر چند تقیدات مذهبی برای کاهش آسیب‌پذیری فرهنگی مهم است ولی توجه به این نکته لازم است که سطح تقیدات از اهمیت بیشتری برخوردار است. کسانی که عامل به فرایض دینی و مذهبی هستند، از محرّمات پرهیز می‌کنند، پوشش مناسبی دارند، در فعالیتهای مذهبی - اجتماعی شرکت می‌کنند، در برابر آسیبهای فرهنگی از مصونیت بیشتری برخوردارند.

منابع

- ۱- روح الامینی م. زمینه فرهنگ شناسی. ۱۳۸۱، انتشارات عطار.
- ۲- هدایت خواه س. تهاجم فرهنگی. مجله پزشکی کوثر، ۱۳۸۲، شماره ۱۴.
- ۳- رهنمایی ا. آسیب شناسی فرهنگی. نشریه معرفت، ۱۳۷۸، شماره ۳۰، موضوع ۲.
- ۴- کاظمی عا. بحران نوگرایی و فرهنگی سیاسی در ایران معاصر. ۱۳۷۶، نشر قدس.
- ۵- هدایتی سوهانی پ. بررسی عوامل اجتماعی، اقتصادی مرتبط با میزان گمگشتگی فرهنگی جوانان. نخستین کنگره سراسری آسیب شناسی خانواده در ایران. پژوهشکده خانواده، دانشگاه شهید بهشتی ۱۳۸۳، ص ۲۴۹.
- ۶- استفان جو، آرچر د، اسنایدر م، ایکس و. روانشناسی اجتماعی، روابط میان گروهی، انحراف اجتماعی، شخصیت و رفتار اجتماعی، ترجمه احمد

رویکرد شناختی بر نارضایتی زناشویی، دانشگاه تربیت معلم، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، ۱۳۷۳.

۲۱- مهدویان ف. بررسی تأثیر آموزش و ارتباط بر رضایت‌مندی زناشویی و سلامت روانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشدنستیتو روانپزشکی تهران ۱۳۷۶.

تا ۱۸ ساله به الگوهای پوشش غربی، نشریه دارالارشاد اردبیل، ۱۳۸۱، ش ۱۳-۱۴ ص ۹۶-۱۱۱.

۱۹- رجایی ع. نقش خانواده، مدرسه همسالان و رسانه‌های گروهی و رفتارهای انحرافی نوجوانان پسر، نشریه دانش و پژوهش، ۱۳۸۱، شماره ۱۱، ۱۲.

۲۰- سلیمانیان ع، نوایی نژاد ش. بررسی تأثیر تفکرات غیر منطقی بر اساس